

नेपाल सरकार
शिक्षक सेवा आयोग
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) को शिक्षक अध्यापन अनुमतिपत्रको लिखित परीक्षा पाठ्यक्रम, २०७५

पहिलो पत्र : सामाजिक अध्ययन

- ६५ अङ्क

परिचय

सामाजिक अध्ययन विषयको यस पत्रले माध्यमिक तहको (कक्षा ९-१२) सामाजिक अध्ययनको विषयगत ज्ञान, सिप, शिक्षण सहजीकरणका तौरतरिका, शैक्षणिक योजना निर्माण र शिक्षण सहजीकरणमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगसम्बन्धी विशिष्टकृत सिपलाई समेटेको छ। यसका साथै सामाजिक अध्ययनमा सम्बन्धित अन्तरसम्बन्धित विषयहरूसँगको सम्बन्ध जस्ता विषयहरू समेटिएका छन्। यस पत्रको अङ्कभार ६५ कायम गरिएको छ।

उद्देश्य

यस पत्रको उद्देश्य शिक्षण पेसामा प्रवेश गर्न चाहने र खास गरी सामाजिक अध्ययनको शिक्षण गर्न चाहने व्यक्तिहरूमा रहेको विषयवस्तुको ज्ञान, सिप, शिक्षण तौरतरिका, मूल्याङ्कन र शिक्षण सहजीकरणमा आवश्यक ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति र परिस्थिति अनुकूल निर्णय गर्न सक्ने र माध्यमिक तहको सामाजिक अध्ययन विषय शिक्षणमा आवश्यक क्षमताको परीक्षण गर्ने रहेको छ।

खण्ड (क) : सामाजिक अध्ययन विषयको विषयवस्तुसम्बन्धी ज्ञान

- ४० अङ्क

१. सामाजिक अध्ययनको विषयको अवधारणा

- १.१ परिभाषा
- १.२ क्षेत्र
- १.३ महत्त्व
- १.४ सामाजिक अध्ययनको आधार र धारणा
- १.५ सामाजिक विज्ञान, सामाजिक अध्ययन र सामाजिक शिक्षाबिच भिन्नता
- १.६ सामाजिक अध्ययनको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि
- १.७ नेपालमा सामाजिक अध्ययनको पृष्ठभूमि

२. सामाजिक अध्ययनको पाठ्यक्रम (कक्षा ९-१२) को समीक्षात्मक आधारहरू

२.१ परिचय,

- साधारण उद्देश्य/सक्षमता
- तहगत/कक्षागत उद्देश्य/सक्षमता
- विषयको क्षेत्र, क्रम, तालिका
- पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शिक्षक निर्देशिकाको अन्तरसम्बन्ध र प्रयोग
- स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण प्रयोग

३. सामाजिक अध्ययन अन्तर्गतका प्रमुख सिपहरू

१ नक्सा निर्माण र प्रयोग

२ समय रेखा निर्माण र प्रयोग

३ स्तम्भ चित्र निर्माण र प्रयोग

४ वृत्त चित्र निर्माण र प्रयोग

५ रेखा चित्र निर्माण र प्रयोग

६. आफूले बुझेका कुराहरू अभिव्यक्तिका विधाहरू जस्तै, समाचार, सम्पादकीय, चिठी, संवाद, चित्र, गीत, कविता

७. परियोजना कार्य, सर्वेक्षण, तथ्यांक संकलन, प्रतिवेदन लेखन तथा प्रस्तुति

द. सिकाइ र नवपर्वतन सिप: समालोचनात्मक चिन्तन तथा विश्लेषण सिप, सञ्चार, सहयोगात्मक र सिर्जनात्मक सिप (4cs), नेतृत्व र समस्या समाधान सिप ।

४. माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२)को सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका विषयवस्तुहरू :

४.१ हामी र हाम्रो समाज

१. समाज विकासको अवधारणा, प्रकार, असल समाजका तत्व, सामाजिकरण
२. हाम्रो पहिचान (राष्ट्रिय, क्षेत्रीय, जातीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक, राष्ट्रिय गौरव)
३. मानव संसाधन विकास र मानव विकास सूचकाङ्कको अवधारणा र नेपालको स्थिति,
४. विकास क्षेत्रको तुलनात्मक अध्ययन (भौगोलिक, सामाजिक र आर्थिक)
५. सङ्घीयताको परिचय

४.२. विकास र विकासको पूर्वाधार

१. विकासको अवधारणा

२. विकासका कारक तत्वहरू :

- प्राकृतिक स्रोत: जंगल, खानी, जल स्रोत र यसको विकास, माटो, (महत्व, प्रयोग, चुनौति र समाधान)
- मानव स्रोत: जनसंख्याको आकार, व्यवस्थापन, मानव संसाधन विकास र उपयोग, मानव विकासका सूचकाङ्क, मानव संसाधन विकासका चुनौति र समाधान
- आर्थिक स्रोत: पुँजी निर्माण आर्थिक विकासका प्रमुख मुद्दाहरू: गरिबी र यसको न्युनीकरण, असमानता, बेरोजगारी र क्षेत्रीय असन्तुलन, यसका चुनौति र समाधान

३. विकासका पूर्वाधारहरू : सञ्चार, यातायात शिक्षा, स्वास्थ्य, उर्जा, खानेपानी

४. विकासका पूर्वशर्तहरू

५. गैर आर्थिक तत्व :

६. दिगो विकास : अवधारणा, दिगो विकास लक्ष्य, चुनौति र समाधान

७. स्थानीय स्तरमा विकास प्रस्ताव तर्जुमा

द. नेपालमा सञ्चालित विकास आयोजनाहरू

९. विकासका प्रयाश : कृषिमा रुपान्तरण, औद्योगिकीकरण, निर्यात व्यापार, क्षेत्रीय विकास, वातावरण संरक्षण

४.३. हाम्रो सामाजिक मूल्य र मान्यता

१ कलाको परिचय

२ धार्मिक तथा साँस्कृतिक सहिष्णुता, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय विभूतिहरूको योगदान

३ हाम्रा सम्पदाहरू

४ हाम्रा राष्ट्रिय दिवसहरू

५ हाम्रा लोक तथा शास्त्रीय कलाहरू

६ विश्ववन्धुत्व अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्तित्व र जेष्ठ नागरिक प्रतिको दायित्व

७. राष्ट्रियता, राष्ट्रिय गौरव र मौलिक पहिचान

४.४. सामाजिक समस्या र समाधान

१ सामाजिक विकृति तथा समस्याहरू, यसका असर र समाधानका उपायहरू

२ सामाजिक सुधारमा भएका प्रयासहरू (राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय)

३ शान्ति, द्वन्द्व व्यवस्थापन (कारण, द्वन्द्वचक्र, मध्यस्थता र द्वन्द्व व्यवस्थापन र रुपान्तरण)

४ मानव तथा मानव अङ्ग वेचविखन र यसको समाधान

४.५ नेपालको समाज र साँस्कृति

१ आधारभूत सामाजिक साँस्कृतिक अवधारणा : समाज र साँस्कृति (अर्थ र विशेषता)

२. सामाजिक र साँस्कृतिक परिवर्तन : अर्थ र तत्व

३. सामाजिक विविधता : भाषा, चाडपर्व, धार्मिक अनुष्ठान/संस्कार, जात/जाती, खाना पहिरन, (परिचय र तराइ, पहाड र हिमालमा फरक)

४. सामाजिक तहीकरण (social Stratification) : जाती , वर्ग

५. सामाजिक संस्था : (अर्थ, प्रकार, आधारभूत अवधारण) विवाह, परिवार, नाता, धर्म

६. महिला र समाज :

- लैंगिक विभेद
- दाइजो प्रथा
- महिला हिंसा परिवार भित्र र बाहिर
- चेलीवेटी बेचबिखान र देहव्यपार
- यौन हिंसा (sexual harassment)

७. सामाजिक अव्यवस्था र समस्या (Social Disorganization and Problem):

- बाल अपराध
- युवा बेचैनी/अशान्ति (Youth Unrest)
- वृद्ध वृद्धाको समस्या (Problem of Aged)
- गरिबी र बेरोजगारी
- दलित, सुविधाविहीन र सीमान्तकृत समूह र तिनीहरूका समस्याहरू
- कर्मैया (Bonded Labours)
- भ्रष्टाचार

४.६ नागरिक चेतना

१. राज्य : अर्थ, राज्यका तत्व, राज्य र राष्ट्र विच भिन्नता

२. राजनीतिक प्रणाली र सरकार :

- एकात्मक र संघात्मक राज्यको परिचय तथा विशेषता
- अध्यक्षीय र संसदात्मक प्रणालीको परिचय तथा विशेषता
- लोकतन्त्रको अर्थ, विशेषता र लोकतान्त्रिक संस्कार
- राज्यका अंगहरू र तिनीहरू बीचको सम्बन्ध (शक्ति सन्तुलन र शक्ति पृथकीकरणको शिद्धान्त)

३. संविधान : अर्थ, निर्माण प्रकृया, विशेषता

४. नेपालको संवैधानिक विकासक्रम, नेपालको वर्तमान संविधान अनुसार संवैधानिक अङ्ग तथा निकायहरूको परिचय र तिनका कार्यहरू

५. नेपालको वर्तमान संविधान अनुसार राज्यका तीनवटै अंगहरू र तिनको संरचना, गठन र कार्यहरू (संघ, प्रदेश र स्थानीय तह)

६. मानव अधिकारको अवधारणा, मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, महिला आदिवासी/जनजाती सम्बन्धी अधिकार

७. राजनीतिक दलको परिचय, भूमिका र जिम्मेवारी नेपालमा राजनीतिक दलको भूमिका

८. निर्वाचन प्रक्रिया, महत्त्व र यसमा नागरिकले खेल्नुपर्ने भूमिका

९. नागरिक : नागरिकको अर्थ, नागरिक पहिचान, नागरिक अधिकार तथा कर्तव्य, नागरिकता र यसको प्राप्ति तथा समाप्ति (नेपालको सन्दर्भमा), नागरिक समाज र त्यसको भूमिका,

४.७. हाम्रो पृथ्वी

- १ पृथ्वीको परिचय, अक्षांश, देशान्तर र समयको गणना
 - २ नेपालको भौगोलिक स्वरूप
 - ३ नेपालको जलस्रोतको अवस्था र उपयोग
 - ४ नेपालको हावापानी र वनस्पति
 - ५ सात महाद्वीपको भौगोलिक, आर्थिक र सामाजिक क्रियाकलाप
 - ६ विपत् व्यवस्थापन : भूकम्प र सुनामी, बाढी-पहिरो, आँधी-हुरी, आगलागी, महामारी लगायतका विपत्हरूको परिचय, यसको कारण, असर र सुरक्षाका उपायहरू
 ७. विश्वको हावापानी: परिचय, प्रभाव पार्ने तत्व, प्रकार र क्षेत्रहरू तथा तिनको विशेषता
 ९. विश्वमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत: पानी, प्राकृतिक वनस्पति, माटो, खनिज, वायु,
 १०. नक्सा कार्य : परिचय, प्रकार, नापो, संकेत, नक्सा अध्ययन तथा नक्सा उतार्ने सिप, नेपालको तथा महादेशको नक्सा उतार्ने र भर्ने सिप
- ४.८. हाम्रो विगत
- १ इतिहास शिक्षणको उद्देश्य, ऐतिहासिक स्रोतहरूको खोजी, अध्ययन र त्यसको संरक्षणका उपाय
 २. नेपालको प्राचीन र मध्यकाल इतिहास तथा त्यस समयको आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक अवस्था
 ३. नेपाल एकिकरण, नेपाल-अङ्ग्रेज युद्ध तथा सुगौली सन्धी, त्यसमा हाम्रा पुर्खाको योगदान,
 ४. राणा शासनको स्थापना, राणा शासनको आर्थिक, सामाजिक तथा राजनीतिक अवस्था र त्यसको प्रभाव एवम् त्यसबाट भएको सिकाइ
 ५. नेपालका राणाशासनको अन्त्य, प्रजातन्त्रको स्थापना, वि.सं. २००७ देखि हाल सम्मका मुख्य राजनीतिक घटनाक्रम, आर्थिक तथा सामाजिक विकासक्रम र उपलब्धिहरू
 ६. औद्योगिक क्रान्ति र यसको प्रभाव
 ७. पहिलो र दोस्रो विश्वयुद्धको कारण, घटना क्रम तथा परिणाम र नेपालीले खेलेको भूमिका
- ४.९. हाम्रो आर्थिक क्रियाकलाप
- १ नेपालको मुख्य आर्थिक गतिविधिहरू :
 - कृषि, आधुनिक कृषि प्रणाली, कृषि प्रवर्धनका उपायहरू
 - नेपालमा उद्योगको प्रकार, महत्व, सम्भावना, प्रवर्धन र उद्यमशीलता
 - नेपालमा व्यापार विविधीकरण, प्रकार, महत्व र निर्यात व्यापार प्रवर्धनका उपायहरू
 - नेपालमा पर्यटनको सम्भावना, चुनौति र प्रवर्धनका उपायहरू
 - जलविद्युत, वस्तु तथा सेवाको उत्पादन तथा निर्यात
 - खनिजको सम्भावना, उत्पादन तथा प्रवर्धनका उपायहरू
 - सेवा क्षेत्रको परिचय, महत्व र विस्तार
 २. आर्थिक योजनाको परिचय
 ३. रोजगार प्रवर्धन र वैदेशिक रोजगार
 ४. श्रमको परिचय, प्रकार महत्त्व र सम्मान
 - ५ बैङ्किङ्ग सहकारीता तथा वित्तिय उपकरण
 - ६ उपभोक्ता अधिकार
 - ७ राजश्व र कर प्रणाली,
- ४.१०. हाम्रो अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र सहयोग
- १ नेपालका मित्र राष्ट्र तथा विकास साझेदारसँग सम्बन्ध र सहयोग
 - २ संयुक्त राष्ट्र संघ र नेपाल

- उद्देश्य र सिद्धान्त
- संगठन संरचना र तिनका कार्यहरू
- संयुक्त राष्ट्रसंघमा नेपालको भूमिका
- संयुक्त राष्ट्रसंघका विशिष्टकृत संस्थाहरू

३. नेपालको कूटनीतिक सम्बन्ध

४. स्थानीयकरण र विश्वव्यापीकरणको अवधारणा

५. नेपालको विदेशनीति र यसका निर्धारक तत्वहरू

६. २००७ साल पछि भारत र चीनसँगको सम्बन्ध

७. नेपाल र सार्क : सार्कको उद्देश्य र सिद्धान्त

- संगठन संरचना र नितका कार्यहरू
- सार्कमा नेपालको भूमिका

४.११. सामाजिक अध्ययन शिक्षणमा नेपाल र विश्वका समसामयिक विषय तथा अन्तर सम्बन्धित मुद्दाहरूको शिक्षण

खण्ड (ख) : शिक्षण सहजीकरण प्रक्रिया

- २५ अङ्क

५. सामाजिक अध्ययन विषयमा शैक्षणिक योजना निर्माण र प्रयोग

- वार्षिक, एकाइ, दैनिक शैक्षणिक योजनाको उद्देश्य, आवश्यकता, महत्त्व, ढाँचा निर्माण र प्रयोग
- शैक्षणिक उद्देश्यको वर्गीकरण र परिमार्जित ब्लुम्सको टेक्सोनोमिको प्रयोग
- शिक्षण सुधार योजना (Teaching Improvement Plan-TIP) र सिकाइउपलब्धि योजना (Learning Achievement Baseline)

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

- सामाजिक अध्ययन शिक्षणमा प्रयोग हुने शिक्षण विधिहरू (सामुदायिक कार्य, कक्षा कार्य, विद्यार्थी केन्द्रित तथा सामग्री केन्द्रित विधिहरू, अन्तरकृयात्मक तथा समालोचनात्मक विधिहरू, खेल विधिहरू, प्रयोगात्मक विधिहरू, कार्यमूलक अनुसन्धान तथा घटना अध्ययन विधि,
- सामाजिक अध्ययन शिक्षणमा शैक्षिक सामग्री निर्माण, संकलन र प्रयोग
- सामाजिक अध्ययन शिक्षणमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) को प्रयोग (online resource, email, web search, audio, video, slide, multimedia, virtual learning/ conference, cyber learning, etc.
- सामाजिक अध्ययन शिक्षणमा जीवनोपयोगी सिप र व्यवहारकुशल सिपको विकास गर्न सहयोगी विधिहरूको प्रयोग

७. सामाजिक अध्ययन विषयको मूल्याङ्कन प्रक्रिया

- सामाजिक अध्ययन विषयको विशिष्टकरण तालिका त्यसको परिचय, आवश्यकता, प्रयोग, सिकाइका तहहरू (ज्ञान, सिप, मूल्य र अभिवृत्ति, प्रयोगात्मक, व्यावहारिक तथा खोजमूलक सिप, सिर्जनात्मक, समालोचनात्मक सोचाइ तथा विश्लेषण, समस्या समाधान)
- विशिष्टकरण तालिकाको आधारमा प्रश्नपत्र निर्माण, प्रयोग, उत्तर पुस्तिका परीक्षणका सिप / तरिका
- रुब्रिक्सको निर्माण र प्रयोग,
- समाजमिति तालिकाको (Socio-metric chart) प्रयोग
- निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकन, प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन

प्रश्न निर्माण योजना (Specification Grid)

खण्ड (ख) : सम्बन्धितविषयवस्तुको ज्ञान

पूर्णाङ्क : ६५

क्र. स.	पाठ्यक्रमको क्षेत्र	वस्तुगत (वहुवैकल्पिक) प्रश्न			विषयगत प्रश्न			जम्मा	
		प्रश्न संख्या	अङ्क भार दर	जम्मा	प्रश्न संख्या	अङ्क भार	जम्मा	प्रश्न संख्या	अङ्क भार
खण्ड (क) : सामाजिक अध्ययन विषयको विषयवस्तुसम्बन्धी ज्ञान									
१	सामाजिक अध्ययन विषयको अवधारणा	३	१	३	-	-	-	३	३
२	सामाजिक अध्ययन विषय (कक्षा ९-१२) को पाठ्यक्रमको समीक्षात्मक आधारहरू	३	१	३	-	-	-	३	३
३	सामाजिक अध्ययन विषयका प्रमुख सिपहरू	३	१	३	-	-	-	३	३
४	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२)सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका विषयवस्तुहरू								
	४.१ हामी र हाम्रो समाज	२	१	२	-	-	-	२	२
	४.२. विकासका पूर्वाधार	३	१	३	-	-	-	३	३
	४.३. हाम्रो सामाजिक मूल्य र मान्यता	२	१	२	-	-	-	२	२
	४.४.सामाजिक समस्या र समाधान	३	१	३	-	-	-	३	३
	४.५. नेपालको समाज र संस्कृति	३	१	३	-	-	-	३	३
	४.६. नागरिक चेतना	३	१	३	-	-	-	३	३
	४.७. हाम्रो पृथ्वी	३	१	३	-	-	-	३	३
	४.८.हाम्रो विगत	३	१	३	-	-	-	३	३
	४.९ हाम्रो आर्थिक क्रियाकलाप	३	१	३	-	-	-	३	३
	४.१०. हाम्रो अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र सहयोग	३	१	३	-	-	-	३	३
	४.११.सामाजिक अध्ययन शिक्षणमा नेपाल र विश्वका समसामयिक विषय तथा अन्तरसम्बन्धित मुद्दाहरूको शिक्षण	३	१	३	-	-	-	३	३
खण्ड (ख) शिक्षण कला									
५	सामाजिक अध्ययन विषयमा शैक्षणिक योजना निर्माण र प्रयोग	-	-	-	१	५	५	१	५
६	सामाजिक अध्ययन विषयमा शिक्षण सहजीकरण प्रक्रिया	-	-	-	२	५	१०	२	१०
७	सामाजिक अध्ययन विषयमा मूल्याङ्कन प्रक्रिया	-	-	-	२	५	१०	२	१०
	जम्मा	४०	१	४०	५	५	२५	४५	६५

द्रष्टव्य :

१. प्रश्न पत्र तयार गर्दा संज्ञानात्मक तहका सबैजसो क्षेत्र समेटिने छन् ।
२. विषयगत प्रश्नहरूमाफर्त सिर्जनशीलता र शिक्षणसँग सम्बन्धित व्यावहारिक पक्षहरू मापन गर्ने उद्देश्य राखिने छ ।
३. कण्ठस्थ गरी दिइएका जवाफभन्दा शिक्षण सिकाइसँग सम्बन्धित व्यावहारिक पक्षहरूको विश्लेषण/विवेचना तथा समस्याको समाधान गर्दै दिइएका मौलिक तथा सिर्जनात्मक उत्तरलाई प्रोत्साहित गरिने छ ।
४. खण्ड (ख) अन्तर्गतका शिक्षणकलासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू खण्ड (क) मा दिइएका विषयहरूको व्यवहारिक पक्षसँग जोडेर तयार गरिने छन् ।
५. लामो उत्तर आउने प्रश्नहरू शिक्षणमा सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई समेत ध्यान दिइने छ ।

लिखित परीक्षा योजना यस पाठ्यक्रमलाई दुई भागमा बाँडिएको छ ।

१. लिखित परीक्षा:पूर्णाङ्क १००

समय : ३ घण्टा

खण्ड	विषय	परीक्षा प्रणाली	अङ्कभार	प्रश्न संख्या	समय
क	पेशागत ज्ञान:	विषयगत	३५	७×५ = अंक	१ घ.५ मिनेट
ख	सम्बन्धितविषय वस्तुको ज्ञान	वस्तुगत/ बहुवैकल्पिक	४०	४०×१ = ४०अंक छोटो उत्तर	४० मि
		विषयगत	२५	५×५ = २५अंक लामो उत्तर आउने प्रश्न	१ घण्टा १५ मिनेट
			१०० अंक		३ घण्टा

द्रष्टव्य :

१. खण्ड (क) र (ख) का उत्तरपुस्तिकहरू अलगअलग हुनेछन् ।
२. वस्तुगत र विषयगत परीक्षा एकैपटक सञ्चालन हुनेछ ।
३. लिखित परीक्षाको माध्यम अङ्ग्रेजी वा नेपाली वा दुवै भाषा हुनेछ । भाषा विषयहरूका हकमा सम्बन्धित भाषामा नै उत्तर दिनुपर्नेछ ।
४. यो पाठ्यक्रममिति २०७५ / / गतेदेखि लागु हुनेछ ।
५. खण्ड क बमोजिमको वस्तुगत प्रश्न सबै विषयका लागि एउटै हुनेछ ।